

Podstata války.

(Předneseno v Husově škole Osvětového Svazu dne 6. října 1923.)

Domnívám se, že nebylo za poslední války člověka, který by se byl ve své mysli, ať už uvědoměle nebo neuvědoměle, nepozastavil nad hrozným zjevem lidských dějin, jemuž říkáme válka. — Co jest lidstvo lidstvem, modlilo se, aby byl odňat tento kalich od něho, ale vždy znovu po něm sahalo, jakoby nemohlo uhasiti věčnou žízeň po jeho obsahu. Kde je skryta podstata tajemství, jež lidstvo platí do slova svou krví? — Kde je původ největšího zla, jež se vписuje železem a ohněm do lidského masa a do lidských srdcí? Bude trvati dále? Jak si je vysvětliti? Jak se ho zbaviti?

Účelem mé dnešní přednášky není podati hotový výměr války. Čím by mohl tento výměr býti? Byl by to výsledek subjektivního zpracování vlastních zážitků a cizích myšlenek. Při ohromném materiálu, který jest o válce vůbec napsán, byla by to práce velmi ctižná a celkem nevděčná.

O to mi tedy nejde, podati výměr války, ale zahleděti se do její temné hlubiny, z níž vyvívá — dotknouti se její p o d s t a t y.

Válka se rodila a rodí ze skutečného života společenského a na jeho další tvoření má zase vliv. Jak se rodí? Čím je diktována? Slyšíme často: válka je tvrdý, neúprosný zákon. Tážeme se: jaký zákon? Snad zákon přírodní? Kdyby byla válka takovým zákonem jako smrt nebo dědičnost, musili bychom jí řídit celou organizaci lidské společnosti. Kdyby pro všechny bytosti platily jen porážky a vítězství, byla by válka zákonem světa. Francouzský filosof Dantec praví: „Býti znamená zápasiti, žítí znamená vítěziti.“ Kyslík zápasí se železem, železo rezaví. Jsou tu dva poražení, poněvadž žádný nedovedl zachovati své původní podmínky existenční. Mikrob v nějaké organické substanci assimiluje ji a proměňuje ji v nové mikroby — v í t ě z í. Ale nesmíme zde zapomenouti jedné věci. Mikroby, dobývající prostředí, v němž žijí, činí je svými odpadky neschopným assimilace, dokonce jedovatým. V omezeném prostředí výživy nastane okamžik, kdy nemají čeho jísti a hynou. Povrch země jest zásobárna omezená i pro mikroby. Vymřely by, kdyby tu nebylo jiných organismů, jež kladou meze tomuto dobývání prostředí. A tak je to u všech živočichů více nebo méně rychleji. Živoucí substance klade mez tomuto dobývání pod trestem úplného sebezničení. Určitá rovnováha jest nutná, jinak nastává zánik. Myšlenka zápasu poskytuje Dantecovi řadu obrazů, jež lze snadno spolu sepnout a jež vzbuzují obraz podobný válce. Nesmíme se však dát klamat symbolem a zaměňovati jej za fakt. Zápas je symbolem války, není však válkou. — Ale zase slyšíme: války byly vždy a budou vždy, je to věčný zápas o život — a vidíme máchnout fatalisticky rukou člověka, jenž nemá odvahy

podívat se jí pevněji v tvář. — A zdá se skutečně, že není nic jasnějšího. Organické bytosti zápasí o život, zápasí nutně, poněvadž se rozmnožují a dospěly by velmi brzy k okamžiku, kdy by nebylo dosti pro všechny. Slabší a neschopnější podléhají, silnější přežijí. Je to tedy přirozený výběr? Německý generál Bernhardi praví dokonce, že válka jest biologická nutnost. Biologické doktriny souhlasí všechny v tom, že k dnešním formám jsme dospěli vývojem. Jak, nevíme. Bytosti neschopné zanikly. Tak se aspoň říká. Ale což když zanikly určité druhy třeba i schopné převraty zemské kúry? Kde zde byl boj o život? Kde zde byl přirozený výběr? A což nevidíme dnes příbuzné druhy spásati klidně společnou úrodu, ač se navzájem olupují. Žijí v míru vedle sebe a nezápásí. Myšlenka vznikla z toho, že masožravci vrhají se na býložravce, poněvadž nemohou jinak žít. Ale i tu s hlediska biologického ukazuje zkušenost, že býložravci vítězí nad masožravci — kořist nad uchvatiteli. Zápas o život u zvířat nemá nic společného s válkou. Učinili jsme z něho synonymum pro válku, a tak se stala válka činitelem ozdravovacím, silou pokroku, jež popohání život k formám vyšším. Kdybychom již chtěli mluvit o válce mezi zvířaty, a to dokonce o válce loupežné, která končí úplným vyhubením poraženého, oloupením a zničením jeho sídla, nebo o válce otrokářské, která jest jakýmsi bojem o život, musili bychom se obrátiti do říší včel a mravenců. Brasilské, tropické včely, sestry našich včel, jež nemají žahadel, ale kusadla silná a jedovatá, jsou útočné. Brunet, francouzský konsul v brasilské provincii Bahii, který studoval tyto včely, tvrdí, že i mezi dvěma osadami, jakmile je založíme na blízku, vzniká boj až do polovyhubení. Pak žijí v míru. Napočítal v jednom případě přes 3000 mrtvých. Nejsou to však loupežné výpravy. — Poučnější jsou v té věci mravenci. Kdežto včely také žijí osamoceně, neznáme druhu mravenců, jenž by nežil společensky. Jsou mezi nimi druhy otrokářské, jež musí zotročiti jiné mravence, aby se jimi dali živiti, aby tedy vůbec mohli žít, a zase jiné druhy, kde se válčí sice, ale loupež je teprve výsledkem, nikoli však účelem. Forel je nazývá válkami „národními“. Každý mravenec bojuje za svou obec s takovou silou, s jakou ji stavěl. — Válka však přes to není mezi zvířaty zákonem přírodním, neplatí všeobecně jako smrt. Zajímavé jest, že zuří jen mezi živočichy společenskými, ale nikoli mezi všemi, jako jsou vosy, čmeláci, bobři, ptáci. Vosy ku příkladu jsou také vyzbrojeny, také produktivní, a přece žijí jejich osady v míru. — Platí snad tedy přirozený výběr ve válkách vedených člověkem? Proti tomuto názoru mluví nejjasněji válka sama. Řekněme, že máme v naší republice 500.000 mladých mužů, z nich je 100.000 neschopných. Ze zbývajících 400.000 schopných, zahyne ve válce 100.000. Původní poměr neschopných ke zdravým 1:4 se zhorší v poměr 1:3 v neprospěch zdravých a dobrých budoucích otců. Tak zvaný zápas o život, tak zvaný přirozený výběr jest tu vlastně pravým opakem — umíráním silných. Přirozený výběr prý se podle některých theoretiků uplatňuje nejvíce ve válkách plemenných, rasových. Ale jsou skutečně nějaké války rasové? Pro plemena známe charakteristické vlastnosti anatomické. Jaké jim náleží vlastnosti psychologické, nevíme. A to jest vlastně podstata rozdílu plemen. Gobineau, francouzský diplomat a učenec, nešel daleko pro teorii ras. Vymyslí hierarchii plemen a z ní hierarchii národů. Národ, jenž má ve svých žilách nejvíce čisté arijské krve, má právo, ba povinnost, vnutiti své panství jiným. Sociolog Gum-

plovíč, podle něhož jsou války podstatným znakem vývoje lidského, vymyslel pro svou theorii „plemeno historické“. Avšak my víme, že anthropologické různosti plemen nemají nic společného s růzností jazyka a národnosti. My víme, že anthropologicky jsou ku příkladu příbuznější Francouzům Němci než Španělé. Mluvíti dnes o rase latinské, germánské nebo slovanské nemá se stanoviska anthropologie smyslu. Tim méně lze mluvíti o psychologii ras, když neznáme vůbec paralelnost, jaká platí mezi psychou a anatomii člověka určité rasy. Znaky anthropologické nám nic neříkají o znacích psychických. Budeme vůbec kdy znáti psychologii ras?

Mezi národy není otázky rasové. Někdy se jen zdá, jakoby antagonismus kolektivní byl antagonismem rasovým. K tomuto klamu svádí společný jazyk, náboženství, tradice, společné vzpomínky historické. Není tedy rasových válek, poněvadž není čistých ras, jsou jen války mezi smíšenými rasovými.

Poněvadž tedy válka neplní svého úkolu přirozeného výběru, není výrazem zápasu o život, není přírodním zákonem, nezbyvá než říci, že jest jen faktem historickým — jest náhodou, či lépe nehodou. A tu mi namítnete: Jsou katastrofy železniční, jsou katastrofy válečné, jako budou ony, budou i tyto. Ano, v tom je mnoho pravdy. Věčný mír i věčná válka mají v sobě tolik neznámých, že nemůžeme a priori souditi a rozhodovati o budoucnosti. Ale máme právo věřiti, že jako technika bude se snažiti svým pokrokem zabrániti katastrofám železničním, bude i lidský duch kráčet tak, aby se vyhnul válkám. Je proto třeba zkoumati příčiny a následky válek a prostředky, jak jim zabrániti.

Amundsen na své výpravě k jižní točně pozoroval často své tažné psy ve chvíli odpočinku. Jakmile se některý z nich vzdálil od ostatních více než bylo slušné, vznikl boj. Vzdálený stal se nepřitelem ostatních. Z tohoto boje se nakonec vyvinul vzájemný zápas všech proti všem. Každý byl nepřítelem všech. To nebyla válka. — Válka předpokládá akci kolektivní, dvě nepřátelské skupiny, jež každá pro sebe zachovávají svou soudržnost a příslušnost. Každá bytost, každý člen této skupiny, tohoto kolektivního celku, má v sobě dvě části: jednu vlastní, vnitřní, druhou vnější, závislou na prostředí a jeho vlivu. Jsou to jaksi dvě osobnosti v jedné bytosti, jedna individuální, druhá podmíněná prostředím sociálním, řekněme sociální. Nejlépe je znatelný tento rozdíl u včely. Co je vyššího v duši včely, její inteligence, pracovitost, oddanost k úlu, pud orientační, to vše závisí na úlu. Všechny včely jednoho úlu jednají harmonicky, jako údy jednoho těla, jakoby se vše dělo z jedné osobnosti. Pozorujte však včelu, je-li daleko od úlu a jest nejstupidnější ze všeho hmyzu. Ve včele jsou tedy dvě osobnosti: individuální a sociální. Včela je zajímavá tím, že její stránka individuální jest téměř úplně zanedbána, což nenajdeme nikde jinde v tak veliké míře. Co platí o včele, platí o všech bytostech, které tvoří společnost. Tato dualita jest vyvinuta svrchovaně u člověka. Člověk bez člověka nemůže žiti. Jeho život tělesný i duševní závisí na prostředí, v němž vyrůstá. Myšlenkový vývoj způsobuje nejen vzrůst solidarity mezi individuem a lidstvem, ale jím vzrůstá i schopnost individua, odpoutati svou duši od lidstva. Myšlenkový pokrok činí člověka individuálnějším i sociálnějším. To je dvojí lidská tvář, původ většiny dramát, příčina lidské velikosti i lidského utrpení. Člověk individuální a sociální projevuje se střídavě v těžce lidské duši. Člověk sociální zcela nevědomky snižuje někdy svůj

rozum i smysl kritický. Tím se vysvětluje, praví Le bon, že rozumová úroveň davu jest obecně mnohem nižší než průměrná rozumová úroveň jeho jednotlivců. Tím však se také vysvětluje fakt opačný v projevech citových: úroveň vášně davu jest obecně mnohem vyšší než průměrná úroveň vášně jednotlivců. Nenávist i láska jeho jsou mnohem silnější. Tak setkáme se mnohdy se skutečnými převraty v charakterech. Dav lakomců se stává marnotratným, dav udatých zbabělým, dav lenochů pracovitým. Mluvíme však jen obrazně o duši davu, o duši kolektivní, poněvadž to, co dává dav svým jednotlivcům, má již každý od dřívějška v sobě. Nová jest jen příznivá příležitost, jež probudila člověka sociálního v rodině, náboženské obci, straně politické, národe, skupině jazykové.

Pod vládou této kolektivní duše jednáme často proti svému rozumu, proti svým touhám, proti své vůli. To je tajemství duše kolektivní. Tato její ohromná síla nejlépe se zjevuje ve válce. Prostý voják, daleký toho, aby chápal hloubku velikých citů, jako je povinnost, čest, oběť a v o s t, nebo velikých ideálů jako je právo, civilizace, demokracie, národ, voják, který mnohdy mluví zcela otevřeně a upřímně proti nim, jde přece dobrovolně na smrt, jakmile se ho zmocní, jakmile ho zvládne mystická síla kolektivní duše, jakmile se v něm probudí člověk sociální.

Vášně a zájmy kolektivní, z jejichž konfliktů vzniká válka, jsou velmi rozmanité, podle druhu kolektivních celků. Jest rozdíl mezi city národů, kteří jsou vedeni v boj z vůle absolutního krále, nebo ze svobodné vůle demokratického národa, jest rozdíl mezi obcemi starověkými, které měly sotva tolik tisíc občanů, co mají milionů moderní státy. Všechny tyto kolektivní celky se vyvíjely po staletí, všechny měly a mají své kolektivní duše.

Dějiny nám ukazují, že ve vývoji kolektivních celků vládne rytmus. Ony měly vždy snahu vzrůstati, tedy shromažďovati v sobě víc a více lidí. Po periodě vzrůstání nastává vždy perioda rozkladu. Za starověku kol Středozemního moře vzrůstaly a rozpadaly se tyto civilizace poměrně velmi rychle. Nežádě trvali říši, jenž v sobě soustředil celý tehdy známý svět. Císařství bylo počátkem rozkladu, jenž po pádu říše římské znamená dlouhou periodu. Po ní následuje zase období soustřeďování, jež trvá až dodnes. Zdálo by se snad, soudíc podle Rakousko-Uherska a Ruska, že jsme svědky počínajícího nového rozkladu, ale zde nutno uvážiti, že národové, kteří se skrývali za pojmem celku, nikdy nezmizeli. V celku lze říci, že stále ještě panuje soustřeďování.

Proti starověku učinilo toto soustřeďování ohromný pokrok. Jeho důsledky jsou pro kolektivní duši velmi důležité. Občan athénský dotýkal se takřka rukama státních záležitostí. Od zájmu státního k zájmu osobnímu byl jen krok. Dnes občan narozený v lůně milionového národa nevidí téměř nic ze života politického a hospodářského. Jeho názory a mínění neřídí se osobní zkušeností. Jejich pramenem jsou jen ideje, jež čerpá nepřímou. A tak výsledkem tohoto soustřeďování jest, že svět jest veden ideami.

Všechny mravní svazky určité společnosti, určitého kolektivního celku, vbuzují v duších jednotlivců vášně, jež nejsou stejné s jejich vášněmi, když žijí na svůj vrub. Výsledkem těchto vášní jsou projevy duše kolektivní. Částí těchto projevů jest veřejný názor, veřejné mínění.

Veřejné mínění se zpravidla vztahuje jen na věci politické, jako se ve středověku vztahovalo na věci náboženské. Ale ve skutečnosti

jest v tomto mínění obsaženo mnoho vztahů mravních, náboženských, které sídlí v kolektivní duši utajeně, neuvědoměle, jako odpovědi na otázky, které zatím nikdo nevyslovil. Toto veřejné mínění jest buď jednomyslné nebo převládající mínění některé země a stojí tu naproti jednomyslnému nebo převládajícímu mínění země jiné.

Mínění má svůj původ v citu, není tak jasné, spíše vášnivejší, jako vůbec duše kolektivní proti duši individuální. V té příčině se podobá kolektivní celek dítěti. Proč dítě nemiluje své druhé matky, třeba byla sebe laskavější, milejší, pozornější a oddanější? Ono prostě nemiluje — není zde žádného „proč“. Na city neplatí žádné argumenty. Dnes se veřejné mínění rozvášnil pro svobodu, demokracii, právo — jako se dříve dovedlo rozvášnit pro křížácké výpravy. A poněvadž má svůj původ v citu, dělá náhlé skoky. Láska i nenávist dřímají dlouho, probudí-li se však, vzplanou netušenou silou, tisíckrát silnější než city, jimiž vlečeme svůj všední život. Každá vášně se rozpoutá, jakmile je ohroženo to, co milujeme nebo nenávidíme.

A tak je to i s veřejným míněním. Jak vzniká, nevíme, jest již v davu. Řečník z tribuny toto mínění jen propaguje. A to dovede právě nejlépe ten, kdo dovede nejlépe uhádnouti, jaké city sídlí v duši kolektivní. Tisk počíná si již, nebo si může počínati rafinovaněji, poněvadž jeho projevy nejsou tak bezprostřední, ale uvážené. Tím dovedeme také nebezpečí výbuchu zabrániti, když povolíme nespokojenosti. Mínění jest jako pára v kotli, tisk jako pojistka. Častými projevy nespokojenosti pára vyprchá. Což za války nebylo dosti nespokojenců, kteří denně přísahali, že již nepůjdou ani krok a šli zase. Tisk působí na veřejné mínění a naopak.

Mínění nebo jak spíše říkáme náladu, jest výron duše kolektivní, této složité, tajemné duše, jež ničí ve slabých chvílích, jež však jest obdivuhodná ve své síle. A tuto duši a její vášně musíme studovati, chceme-li rozuměti moderní válce.

Jednou ze základních vlastností lidské duše, jež má ještě cosi společného s duší zvířecí, je xenofobie — strach před vším, co jest cizí. Ve světě zvířecím je to vášně pocházející ze snahy po sebezachování a obraně, říkáme jí divokost — plachost. Platí pro jednotlivce jako pro celek. Jsou xenofobie místní a xenofobie národní i za míru. Hlavně však tato antipatie mezi skupinami, jež jest projevem duše kolektivní, v celé své hrůze vystupuje teprve za války. Proti cizímu, proti nepříteli, se smysl kritický zatemňuje, uvádí do nepořádku. Je to převaha projevů citu podvědomých, jež se vybavují vlivem kolektivním.

Tato xenofobie jest cit užitečný, pokud bdí nad společností v době míru a pokud plodí nadšení za války. Čím více podvědomého v tom okamžiku, tím lépe. Nesmíme však zapominati, že tato elementární nenávist, která se v určitých okamžicích války proměňuje v energii fysiologickou, není jediným motivem. Kdyby tomu tak bylo, poznal by voják po nějakém čase, že válka jest projevem stejně brutálním z obou stran a řekl by si, že všichni lidé jsou stejní. Tento názor by však byl falešný, poněvadž ku příkladu za světové války nešlo o to, zdali účastníci na obou stranách jsou lidé dobří nebo zlí, ukrutní nebo milosrdní, ale šlo o to, že příčiny nebyly stejné. Nenávist k nepříteli není jen elementární, ale jest také podnětána tím, že v nepříteli vidíme představitele této příčiny. Potlačme tento antagonismus a nenávist národní padne současně. Poněvadž však trvají příčiny, trvá i antagonismus, trvá i nenávist.

Vzpomeňme jen u nás; co se zdá Němcům spravedlivé, zdá se nám nespravedlivé, a dokud bude trvati antagonismus, jest každý mír pouhým snem, poněvadž nenávist bude dřímát lethargicky, zatím co příčiny budou žít. Dokud bude platit antagonismus mezi myšlenkami a ideály, dotud nebude míru. Válka bude trvat, dokud ony budou trvat. Lidé se snad přestanou na čas bít, ale nenávist v nich zůstane i po dlouhém spánku. Nebude stá-
lého míru, dokud jeden ideál nebude zničen druhým, nebo dokud přívrženci jednoho nepodrobí se dobrovolně druhému.

Všimněme si ještě posledních pohnutek a motivů, které rozpoutávají duši kolektivní ve válce a v nichž mylně bývá spatřována podstata války. Jest to touha jednotlivce po válečné slávě, zájem kasty vojenské — militarismus, národní egoismus a zájem hospodářský. Zkoumejme tyto pohnutky a všimněme si, pokud by mohly ještě dnes rozpoutati válku.

Válečný duch spontánní a nacionální, jenž panoval za Napoleona, který šel za válečnou slávou, nemůže již dnes býti příčinou války. Ani vlivem kasty vojenské, která milovala válku pro válku, tedy z militarismu, nemůže dnes vzejíti válka. Čím více má vlivu politika, tím méně jest militarismus možný, tím menší jest nebezpečí války.

Posudme tedy vliv národního egoismu. V praxi se často stotožňuje nacionalismus s imperialismem. Abychom si věc lépe ujasnili, uvažme tuto věc. Každý člověk reaguje na to, co směřuje proti němu, proti jeho vkusu, proti jeho citům, myšlenkám a názorům. A proto si staví kolem svého vnitřního života hradbu, která je hranicí mezi ním a okolním světem. Je to chování obranné — je to jeho osobní nacionalismus. Naproti tomu však každý člověk se snaží uplatňovati své názory, své myšlenky, své ideály, chce mítí moc, slávu, bohatství, čest, chce vládnout a skvíti se, chce býti obdivován a milován, chce býti obáván a poslouchán. Jeví se v něm jistá expansivnost, a to je jeho imperialismus osobní. Jsou tu dvě protichůdné vlastnosti — bytosti plaché a dobývací. Stejně je tomu u celků kolektivních. A jako nacionalismus a imperialismus osobní vrcholí v egoismu osobním, tak i nacionalismus a imperialismus národní vrcholí v egoismu národním. A jako z osobního egoismu se rodí absolutní Já, rodí se z egoismu národního absolutní stát, jehož theorie potlačuje každou mezinárodní etiku. Před imperialismem národním byl zde imperialismus monarchický, který nebyl o nic méně egoistický. Vzpomeňme si na vyhlášky: Mým národům. Čím je národ demokratičtější, tím méně jest egoismu národního, tím více jest tu mínění, která jsou dosti silná, aby s nimi bylo počítáno. A proto vláda demokratická jest zárukou míru a spravedlnosti. Každé rozhodnutí jest velmi těžké, tím spíše válka. Také city a zájmy národní jsou dnes již zcela jiné než bývaly city a zájmy králů a císařů.

Dotkněme se zde ještě jedné věci, která úzce souvisí s pojmem nacionalismu. Má-li se nějaký kolektivní celek udržeti, musí mítí za sebou věrnost svých členů nebo zahyne. To je absolutní praktická nutnost každého kolektivního celku. Zbývá rozhodnouti, jakou metodou se nejlépe skutečně soudržnost celku, jenž spočívá na vášních politických. To je otázka vlasti a vlasteneckví. Vlasti jsou různá psychologická a teritoriální prostředí, a ta stojí proti

sobě, jako kdysi stála proti sobě dvě náboženství. Narazí-li na sebe, vzniká válka. Muže dokonce vzniknouti i válka občanská, a to pro lásku k vlasti podepřenou různými ideály. V normální době jest láska k vlasti utajena, jest latentní, ale sáhněte na ni a krise se promění v požár. Klameme samy sebe, podceňujeme-li sílu svých citů, které nás poutají k vlasti nebo sílu citů svých spoluobčanů. Proto je dětinské tvrditi s anarchisty, že nebude válek, až nebude vlasti. Vlast jest hodnota, která se nedá odstraniti, jest to hodnota mravní. Vzpomeňme jen socialistu z roku 1914. Člověk má vlast tam, kde se naučil mluvit, myslit, kde dědil civilisaci, kde zkratka k němu mluví výsledky tisíců generací. Francouzský historik Fustel de Coulanges praví o obci antické: „Vše, co měl antický člověk nejdražšího, se stotožňovalo s vlastí. V ní nacházel svůj statek, svou bezpečnost, své právo, svou víru, svého boha. Kdyby ji byl ztratil, byl by ztratil všechno. Bylo skoro nemožné, aby zájem soukromý byl v nesouladu se zájmem veřejným.“ Ani ti nemají pravdu, kteří chtějí redukovati pojem vlastenectví na vlast ekonomickou, poněvadž blahobyť není jen fysický, ale také mravní. Raději suchý chléb na svobodě, než tučné sousto v otroctví. Blahobyť bude na zemi teprve tehdy, až nebudeme trpět druh druhem, až nebude lze pokořit naši důstojnost lidskou, národní, osobní. A chceme-li dojiti k tomuto cíli, musíme klásti odpor každému pokolení a mravnímu ponižení. Vlast jest ideál mravní. Raději menší blahobyť po zuby ozbrojený, než se dát zotročit a pokořit.

Zbývá nám ještě uvážiti motiv hospodářského zájmu. U člověka barbarského, původního, kdy byl pouhým lovcem, mohla být válka původu hospodářského — loupežného. Dnes není žádný jedntlivec v přímém styku se všeobecným zájmem hospodářským. Aparát hospodářský jest tak složitý, že ho prostý člověk nechápe. Představujeme-li si dnes příčinu válek hospodářskou, najdeme ji vždy, poněvadž konec konců žádný stát se nebude bít s myšlenkou, aby se ruinoval. Vzájemné vztahy hospodářské jsou však dnes tak pevně skuty, že stát jeden ruinoje válkou stát druhý, ruinoje také sebe. A můžeme směle říci, že, jakmile vstoupily státy do dnešního období hospodářského, jest všeobecným hospodářským zájmem — mír. Jak je tedy možné, že tato zásada jest tak zneuznávána? Poněvadž v lidské přirozenosti jsou větší síly než je ona. V každém člověku jsou zastoupeni lidé všech věků, různé civilisace od červánků lidské historie až po dnešek. Žijeme v období hospodářském, myslíme však ještě myšlenkami období předcházejících. Co zde klame, jest charakter moderní války, jež se stala válkou kovů, chemie, mechaniky a výživy — a bude v budoucnu ještě více — poněvadž životním zájmem budoucí války jsou zásoby uhlí, železa, obilí. Hospodářská politika jest jen prostředkem k naději, že učiníme válku vzácnější, poněvadž nesnadnější. Čím budu silnější, tím méně bude válek, poněvadž soused, u něhož předpokládám zlou vůli, nebude mítí odvahy, aby útočil. Vnutiti světu mír, znamená přesvědčiti, že řád moderní společnosti jest hospodářský a jeho zájmem jest mír. Existují-li tedy války mezi moderními národy, byť i jejich nepřátelství byla protichůdná jejich zájmům hospodářským, jest hlásaná hospodářská válka maskou, za níž se skrývají pohnutky citové.

Historie nás učí, že války byly vždy a světová válka nám dokázala, že definitivní mír jest zatím chimérou. Vážíme-li poslední

příčiny válek, můžeme se tázati, co jsme vývojem nově získali a co ztratili pro stálý mír. Období hospodářské, jež tolik utrpělo světovou válkou na obou stranách a jež by mělo činit národy solidárnějšími než kdy jindy, nedokazuje zatím nic. Vztahy se přiostrují, poněvadž tu zasahují touhy po panství nebo obavy před ním, žárlivost, nedůvěra, pýcha — a k nim druží se oprávněné city neodvislosti a důstojnosti národní. To je vzrůst ideí. Moderní vývoj nutí jednotlivce projevovati to, co jest zájmem národního celku. Poněvadž nemůže všechno obsáhnouti zkušeností, přímým pozorováním, jest veden zásadami, ideály, myšlenkami, ideami. Chtít mluvit o možnosti stálého míru znamená zvážiti mravní příčiny válek. A tu naskytá se otázka: rozvoj ideí zvětšuje či zmenšuje naději na válku? Obojí současně. Pacifisté se domnívají, že moderní myšlenkový vývoj, jímž duše lidská spěje k vyššímu pojmání života, jest silnou zárukou proti válce a pro mír. Ale zapomínají, že tentýž vývoj činí lidi citlivějšími a pobuřuje proti všem, co by jen zdaleka dotýkalo se neodvislosti, spravedlnosti a cti národní, co by bylo překážkou v rozvoji vlasti. Vzrůst myšlenkový zeslabuje i posiluje naději na válku. Hospodářský zájem moderních demokratických států, mohl by býti posílen k potlačení válek, kdyby zde nebylo citů, jež budou musit být ukojeny, uspokojeny. Kromě toho potlačení příčin válečných budou také brániti hluboké rozdíly duší kolektivních celků. Nebude míru, řekli jsme již, dokud zbudou v těchto duších nepřátelské city. I když bude mír, nebude opravdový, poněvadž nebude uzavřen v lidských srdcích. Stálý mír předpokládá tedy uvéstí v soulad národní duše.

Usmíváte se v duchu a tážete se asi: Je takový soulad možný? Vždyť každý národ jest celkem suveréním, absolutním, jenž nebude mít nikdy nepravdu. Čím výše se bude vyvíjeti, tím méně snese, aby byl souzen jiným než sám sebou. A bude-li souzeno jeho mínění, jeho duše, i když nepůjde o jeho neodvislost nebo územní integritu, zбудu v něm vždy hořkost, poněvadž podle svého mínění nebude nikdy souzen správně. Půjde tedy o to, smířiti právo národů s jejich svrchovaností — tedy smířiti něco relativního s něčím absolutním. Toho lze docíliti jen dvojí cestou: násilím nebo vývojem.

1. Buď se jeden národ — nejsilnější — zmocní vlády, bude diktovat a násilně potlačí svrchovanost národů slabších;

2. nebo svrchovanost národů se bude vývojem rozkládat, téměř nepozorovaně se ztratí za lidského vývoje a celý svět bude jedním národem s jednou duší.

Jen tak bude moci býti zabezpečen stálý mír.

V prvním případě přicházejí v úvahu dva pojmy: právo a síla. Slyšíme říkati: síla jest právo nebo síla předchází právo, nebo zase právo předchází sílu, právo jest to, co se podaří uplatnit, komu se to podaří, vládne. Podle některých německých ideologů jest právo útočištěm slabých. Podle nich jest síla souhrnem všech duchovních vlastností národa; národ nejsilnější jest i nejmravnější. Uplatňuje-li takový národ svou sílu v lidstvu, vykonává jen své tajemné poslání — jest to právo silnější civilisace. My však soudíme, že síly lze užívatí jen tam, kde uplatňujeme ideál mravní, ideál dobra. Neodporovati zlu není tedy podporovati ideál mravní, nýbrž souhlasiti s tím, aby zlo triumfovalo, vítězilo. Ač tedy lidstvo v theorii hlásá ideál dobra, přece to nebrání konfliktům, které nejsou jen mezi kolektivními celky, mezi

jednotlivci, ale i v duši jedincově. A to proto, že v duši každého člověka jest dvojitý element — sociální a individuální. Tyto dva elementy jsou stále v boji — jest to věčné hledání rovnováhy mezi právy společnosti a právy jedince. A tak je to i s duší národů. V duši každého národa jest rozkol mezi právem suveréním, právem národa a mezi právem mezinárodním. Právo národní duše k životu jest právem národů. Jest to právo k trvalé a vzájemné jednotě citěné všemi prvky národa. Proti tomuto právu stojí právo mezinárodní. Snad bude s podivem mnohým, jak je to možné. Vždyť právo mezinárodní se zakládá na respektování smluv — a tím bude mír zajištěn. Je to pevná právní základna. Ano, to může však platit jen tenkrát, je-li výsledkem dobrovolným a svobodným všech smluvních národů a není-li vybudováno proti jejich vůli. A k takovému mezinárodnímu právu jsme ještě nedospěli. Vnutíme-li národu osud, s nímž je nespokojen, je tu stále nebezpečí porušení míru. Právo národa jest tu znásilněno.

Mír, který nebude jen přestávkou mezi dvěma válkami, mír stálý, může nastati jen úplnou změnou všech dosavadních smluv, nahrazením zásady pořádku a organizace právem jasným a lidským, jež jest právem národů. Jak se to stane, nevíme. Neznáme lidského vývoje a nechceme a ani nemůžeme býti proroky. Nedovedli bychom jistě ani logicky vysvětliti usmíření těchto myšlenkových protiv, když si sotva dovedeme představití myšlenkový soulad malé skupiny normálně vyvinutých duchů. Psychologie usmíření mezi lidmi, stranami, národy jest psychologií budoucnosti.

Válka jest fakt historický, není to přírodní zákon. Její podstata tkví v lidských srdcích, v rozdílu člověka sociálního a individuálního, jichž spor se odráží i v duši kolektivního celku. Jediným řešením bylo by potlačiti všechnenacionalismus, všechny vlasti, a asimilovati všechny kolektivní celky. Nic však nezdá se umělejší a tajemnější. Je to všechno velmi nepravděpodobné. Jak těžké jest abstrahovati od lidských vášní drimajících v lidských duších. Ale i když neznáme cestu vývoje, jenž překlene snad tyto propasti, doufejme přece, že jednou válek nebude. Války jsou bolestmi lidstva. A každá bolest zbavuje nás nedostatku, činí nás lepšími a probouzejí v nás síly oddanosti a lásky, jež nosíme ve svém nitru. Války mají očišťující sílu. Doufejme, že ony samy přispějí k tomu, aby válka zhynula. Budeme-li předpokládati, že války budou vždy, budeme současně předpokládati, že choutky, vůle, vášně a zájmy národní nebudou nikdy usmířeny. Plyne z toho absolutní národní egoismus. Bude šalbou zasvěcují své národní touhy morálce, kterou cizinec znásilní při první příležitosti, bude-li se cítit silnějším. Státník proniknutý těmito idejemi, bude považovati za svatou povinnost vésti svou zemi k ofenzivě preventivní, jakmile okolnosti budou příznivé. Tedy válka za válku. A poněvadž budeme věřiti, že války budou vždy, bude lépe ji vésti ihned, kdy máme naději býti vítězi. Tím odsuneme válku, v níž bychom mohli býti poraženi.

Budeme-li však proniknutí myšlenkou míru, budeme důvěřovati rozumu a svědomí, jež vylučuje násilí. Uskutečňujíce svůj ideál, budeme ozbrojeni jen na obranu, což ovšem nás nezbavuje povinnosti, mysliti tuto obranu vážně, velmi vážně.

Praví-li Auguste Comte, že „lidstvo jest složeno nejen ze živých, ale i mrtvých“ a tvrdí-li Renan, že „naši předkové nás učinili takovými, jakými jsme“, jest to velmi svůdné, nezapomeňme však, že naši potomci budou takovými, jakými je učiníme my.

Proto doufejme, že válek jednou nebude. A parafrasuje Maeterlinck, končím: „I když ten čas nepřijde nikdy, nebude zločinem, že jsme v to doufali.“

Literatura: Jako hlavního pramene, z něhož jsem pro přednášku čerpal, užil jsem díla Jules Sageretova: *Philosophie de la guerre et de la paix*. (Paris 1919), v němž najde laskavý čtenář hlavní myšlenky rozvinuté širě než to bylo možné v hodinové přednášce. Kromě toho doporučuji k podrobnějšímu studiu některých problémů, o nichž je v přednášce zmínka, literaturu, které jsem sám také použil:

Jules d'Auriac: *Les lois de la vie des peuples* (Paris 1917).

Gustave Le Bon: *Lois psychologiques de l'évolution des peuples* (Paris 1922).

Friedrich v. Bernhardi: *Vom heutigen Kriege*, I, II (Berlin 1912) a od téhož autora: *Deutschland und der nächste Krieg* (Stuttgart 1913).

Dr. Edvard Beneš: *Válka a kultura* (Praha 1922).

Félix Le Dantec: *La lutte universelle* (Paris 1920).

Alfred Fouillée: *Esquisse psychologique des peuples européens* (Paris 1914), hlavně úvod.

Charles Gide: *La grande illusion* (*La Vie Militaire*, Roč. I, Paris 1913).

Paul Gaultier: *Leçons morales de la guerre* (Paris 1919), hlavně kapitola I. a závěr.

Dr. Jiří Jelínek: *Všeobecná státověda* (Praha 1906), hlavně kap. XIX až XXI na str. 666. až 836. o učlenění států, státních formách a sdružení států.

Prof. Dr. Frant. Krejčí: *Positivní etika* (Praha 1922).

Jaroslav Kallab: *Národ, právo a stát* (Praha 1918).

Fr. v. Liszt: *Mezinárodní právo* (Praha b. r.), hlavně kap. IV. o sporech mezi státy a jejich rozhodování.

Bernard Lavergue: *Le principe des Nationalités et les Guerres* (Paris 1921).

J. L. de Lanessau: *L'idéal moral du matérialisme et la guerre* (Paris 1918).

Dr. Jindřich Matiegka: *Plemeno a národ* (Praha 1919).

T. G. Masaryk: *Národnostní filosofie doby novější* (Praha 1919).

Novicow: *Les luttes entre sociétés humaines*. (Paris 1904).

Ant. Pillet: *La guerre actuelle et le Droit des Gens* (Paris 1916).

Robert Redslob: *Histoire des grands principes du droit des gens* (Paris 1923).

Dr. Em. Rádl: *Rassové theorie a národ* (Praha 1918).

Jules Sageret: *La guerre et le progrès* (Paris 1917), zvláště kap. IV. válka a přirozený výběr, na str. 60.) a dodatek k ní na str. 219.

Dr. Tomáš Trnka: *Filosofický problém války* (Praha 1917).

Dr. R. Tschorn: *Myšlenky o válce a vojsku* (Věstník Sokolské župy Barákovy, roč. VII. č. 7 a d.).

Dr. v. Willisen: *Begriff und Wesen des Wirtschaftskrieges* (Jena 1919).